

ساخت آزمون باور دینی و هنجاریابی آن برای دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر

علیرضا جعفری*

دکتر جمشید صدری**

چکیده: برای برنامه‌ریزی در جامعه اسلامی در زمینه باور دینی و چگونگی ایجاد و تقویت آن در جوانان که قشر عظیمی از نیروهای جامعه را تشکیل می‌دهند، ضرورت شناخت میزان باور دینی و نیز اندازه‌گیری آن، نیاز به ابزاری مناسب برای نیل به این هدف بود لذا آزمون باور دینی در این راستا ساخته و هنجاریابی شد. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شد و گروه نمونه شامل ۶۵۶ نفر بود که تعداد ۳۴۸ نفر پسر و ۳۰۸ نفر دختر بودند. روش پژوهش توصیفی بود و ابزار اندازه‌گیری آزمون محقق ساخته که ۴۷ سؤال داشت. با توجه به تقسیم‌بندی پرسش‌نامه به حیطه‌های موضوعی هفت‌گانه (توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت، احکام و اخلاق) برای انتخاب سؤالات مناسب از همبستگی هر سؤال با کل پرسش‌نامه و نیز تحلیل عاملی استفاده شد و در نتیجه سؤالات ضعیف حذف و تعداد چهار سؤال انتخاب گردید. طرح پژوهشی یک طرح روانسنجی بود که در آن یک آزمون ساخته و هنجاریابی گردید. اعتبار این آزمون با استفاده از آلفای کرونباخ ($\alpha = 0/90$) بدست آمد و با توجه به نظر متخصصین (روایی محتوایی) و همبستگی آزمون با سنجش تکمیلی (روایی ملاکی) و نیز تفاوت معنی‌دار در مقایسه میانگین‌های گروه‌های مذهبی و افراد عادی از نظر مذهبی بودن (روایی سازه) آزمون از روایی بالایی برخوردار بوده با توجه به یافته‌های پژوهش بین میانگین‌های باور دینی دختران و پسران تفاوت معنی‌دار بود (دختران در مقایسه با پسران از باور دینی بالاتری برخوردار بودند) اما از لحاظ رشته تحصیلی تفاوت بین میانگین‌های دانشجویان رشته‌های تحصیلی مختلف معنی‌دار نبود.

واژه‌های کلیدی: هنجاریابی، آزمون باور دینی

مقدمه

انسان موجودی است ناشناخته و در مسیر پرفراز و نشیب زندگی به دنبال آن است تا خلأهای ذهنی‌اش را پر کند و پاسخگوی سؤالاتی باشد که تمام وجودش را به خود مشغول کرده است، آنچه موجب شده است تا او به دنبال گمشده همیشه خود از هیچ کوششی دریغ ننماید و برای

* عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر Persian ARJ@yahoo.com

** استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر *

یافتن آن سر از پانشناسد حس کنجکاوی است که از درون او نشأت گرفته است که یافتن پاسخی مناسب، راهگشاست و عدم دستیابی به آن جز به بن بست نهیلیستی^۱ منزل و مقصد دیگری پیش رو نخواهد داشت. همچنان که در این بن بست بسیاری از انسان‌های متمدن امروزی با نهایت اضطراب درجا زده و در ورطه هلاکت و نابودی گرفتار شده‌اند.

از نظر فلاسفه الهی و روانشناسان دین باور، سرچشمه دین گرایی انسان عقل و فطرت اوست. زیرا در نخستین مراحل آگاهی خویش از واقعیت خود و اشیای پیرامون خود آگاه می‌شود و رابطه خود را با اشیاء و رابطه فیما بین اشیاء را درک می‌کند و این ادراک اندیشه نیازمندی عمومی و واقعیت‌هایی را که شناخته است پدید می‌آورد و از این رهگذر ذهن او متوجه موجودی می‌شود که برآورنده نیاز سایر موجودات است (علامه طباطبایی، ۱۳۶۴).

بررسی آثار عظیم تحول‌های مذهبی موجود در جوامع انسانی نشان می‌دهد که هیچ قدرتی به توانمندی دین و مذهب نمی‌تواند تحول و دگرگونی عمیقی در جامعه پدید آورد به فرموده حضرت علی (ع)، دین نیرومندترین و قوی‌ترین تکیه‌گاه است (سمنانی به نقل از آذربایجانی، ۱۳۸۰).

بعضی از روان‌شناسان مثل ویلیام جیمز که قبلاً به مطالعه دین پرداخته بودند نه از طریق نظریه‌پردازی بلکه به صورت طبیعی و از روی عواطف و شناخت‌های خود به سوی دین سیر کردند و تجربه‌های دینی خود و دیگران را بیان کردند البته این امر فقط ناشی از نقش اجتماعی دین نبود بلکه حالت‌های روان‌شناختی خود آنان نیز سهم بسیاری در آنان داشت (بروان^۲، ۱۹۸۷ به نقل از کاویانی، ۱۳۷۹).

جیمز می‌گوید مایه اولیه مفهومات مذهبی از اعتقادات قلبی سرچشمه می‌گیرد و سپس فلسفه و استدلال‌های عقلی، آن مفهومات را تحت نظم و فرمول در می‌آورند. آنچه به این ساختمان استحکام و اطمینان می‌دهد از اعماق قلب بیرون می‌آید و آنچه به آن سر و صورت می‌بخشد کار مهندس عقل و منطق است (جیمز^۳، ۱۹۰۱؛ به نقل از قائنی، ۱۳۵۶).

دین تبیین‌کننده وظایف انسان و جهت‌دهنده رفتارهای اوست که ضرورتاً هر انسانی در زندگی نیازمند آن می‌باشد و بدون آن به بن بست خواهد رسید.

معنای حقیقی زندگی با دین امکان می‌یابد و آرامش را بدنال خواهد داشت.

1- Nihilism

2- Brown

3- James

اریک فروم در زمینه ضرورت دین می گوید: هیچکس نیست که به دین نیازمند نباشد و حدودی برای جهت یابی و موضوعی برای دلبستگی خویش نخواهد (فروم^۱، ۱۹۵۰؛ به نقل از کاویانی، ۱۳۷۹).

دین هم جزو نهاد بشر است یعنی جزو خواسته های فطری و عاطفی بشر است و هم از لحاظ تأمین نیازها و خواسته های بشری مقامی را دارد که جانشین ندارد (مطهری، ۱۳۵۹).

بحث های مستمری به طور متمرکز راجع به ماهیت و ویژگی های دین و مؤلفه ها و ساختارهای زیرین آنها انجام شده است (کلاک و استارک^۲، ۱۹۶۵؛ به نقل از کاویانی، ۱۳۷۹). ساختارهای دینی متعددی را تحت عناوین باور، عمل (مراسم مذهبی و عبادات) تجربه، معارف و نتایج پیامدهای دینی و تأثیرات روزانه آن نام بردند. آنان تأکید کردند که باور دینی بر یک برداشت چند بعدی از دین متمرکز است.

اگر چه باور دینی به عنوان یک جهت گیری دینی شناخته می شود اما ضرورت دارد که بدانیم باورها از یک سو به اصول اعتقادات و اساس دین و فروع آن و از سوی دیگر به رفتار و عمل و تجربیاتی مرتبط هستند که این اصول و اعتقادات را عینیت می بخشد و به منصفه ظهور می رسانند. در مورد باورهای دینی نظریات مختلفی وجود دارد، شایع ترین نظریه های روانشناختی که برای تفسیر باورهای دینی ارائه شده اند به دیدگاه های روان شناسی باز می گردند. این دیدگاه ها معتقدند ما در تلاشیم تا ادراکی جامع و در هم تنیده از جهان هستی باشیم و بر حسب تئوری های شخصیتی یا بالینی تلاش می کنیم تا باورهای دینی با نیازهای عاطفی مان سازگار باشد یا حتی پشتیبانی شود (براون، ۱۹۸۷؛ به نقل از کاویانی، ۱۳۸۰).

این باور در مورد خدا که هسته اصلی دین را تشکیل می دهد به عنوان یک پدیده مهم تلقی می شود. در این راستا انسان در مکتب الهی با درک و پذیرش واقعیت های جهان در راه وصول به محبوب و سیر به سوی او در حرکت است و با اتکال به اوست که در کمال آرامش و سعادت به سر می برد، لذا همانگونه که بیان شد با توجه به نقش بسیار مؤثر باورهای دینی، پرداختن به آن ضروری است و سنجش آن اجتناب ناپذیر که واضح است برای سنجش آن نیاز به ابزار اندازه گیری داریم.

روان شناسان دین باور بر این اعتقادند که باید با استفاده از روش های علمی مناسب به مطالعه جنبه های روان شناختی دین پرداخت.

1- Frum

2- Stark

روش‌های تجربی‌ای که به مطالعه دین می‌پرداختند، تعداد اندکی نبوده‌اند (فلاکول^۱، ۱۹۷۷؛ به نقل از کاویانی، ۱۳۷۹). بیست رویکرد متمایز را فهرست کرده است از پرسش‌نامه گرفته تا مصاحبه و بیوپرافی‌ها و تحلیل محتوی و روش‌های فرافکن و مقیاس‌های مشاهده‌ای و ...

در راستای مطالعاتی که روانشناسان برای کمی‌سازی باورهای دینی انجام داده‌اند، علیرغم اینکه به موضوعات دین و دین باوران و شناختن تفاوت بین گروه‌های دینی و غیر دینی در این حیطه وارد شده‌اند لیکن مرور این پژوهش‌ها و بررسی ابزارهای آنان نشان می‌دهد که بیشتر اطلاعات جمع‌آوری شده و ابزارهای ساخته شده در جهت باورهای ادیان خاصی بوده است و استفاده برای دیگران تغییرات عمده‌ای را از پایه و اساس می‌طلبد.

کینگ و هانت^۲، (۱۹۵۱) چنین عنوان کردند: بررسی مطالعات و پژوهش‌های انجام شده و ابزارهای ساخته شده در این زمینه نشان می‌دهد که بیشتر اطلاعات پایه مربوط به مسیحیت است که در ملیت‌ها و جمعیت‌های مختلف مثل آمریکا، آلمان، برزیل، کانادا ایتالیا، لهستان اجرا شده‌اند و به دلیل فقدان ابزار مناسب برای دیگر ادیان و مذاهب، تعمیم نتایج به دست آمده چندان مناسب نبوده و ابزارهای موجود تنها برای دین مسیحیت مفید خواهد بود (به نقل از احمدی حکمتی کار، ۱۳۷۳).

از این رو ضرورت ساختن ابزاری خاص برای سنجش باورهای دینی با توجه به اعتقادات دین مبین اسلام و فرهنگ گسترده و غنی آن اجتناب ناپذیر است. البته تلاش‌های محققین مسلمان در ایران بخصوص پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی قابل تقدیر، ولیکن انگشت شمار است که ابزارهایی نیز در این زمینه ساخته شده است.

سؤال‌های پژوهش عبارتند از:

- ۱- آیا آزمون ساخته شده توانایی اندازه‌گیری باورهای دینی را دارد؟
- ۲- آیا آزمون از یک اعتبار یا ضریب پایایی قابل قبول برخوردار خواهد بود؟
- ۳- آیا آزمون دارای خرده آزمون است؟
- ۴- آیا آزمون دارای هنجارهای قابل قبولی خواهد بود؟
- ۵- آیا آزمون دارای روایی قابل قبولی خواهد بود؟

1- Flakoll

2- King & Hant

هر دینی از طریق اصول اعتقادی، دستورات عملی، برنامه‌ها و سنت‌های خودش انسجام و وحدت می‌یابد. از آنجا که این ابعاد متعدد دین کاملاً با هم مرتبط بوده و یک کل نظام‌دار را می‌سازند. سنجش دین مشکل‌تر و پیچیده‌تر می‌شود با این حال تعداد زیادی از محققین از طریق کمی‌سازی به صورت تجربی به مطالعه دین پرداختند.

نظریه پردازان اولیه با نوعی بلند پروازی به این مطلب می‌پرداختند که چرا باورهای دینی باقی مانده‌اند و چگونه می‌شود آنها را گسترش داد ولی دیدگاه‌های بعدی به آثار تکمیلی دین و وابستگی‌های دینی بر حسب جنس، سن، طبقه اجتماعی و جهت‌گیری دینی پرداختند (روف، ۱۹۷۲؛ به نقل از براون، ۱۹۸۷).

از آنجا که برای یافتن مغز و گلب هر دین باید از سه طریق الف (نظام اعتقادی ب) اعمال و مناسک ج (افراد پیرو آن دین، عمل کرد. لذا برای اینکه یک الگوی روانشناختی از دین ارائه داده و تأثیرات آن را نیز مورد بررسی قرار دهیم باید در سه جهت کار کرد.

۱- نظام اعتقادی و ساختارهای آموزشی و تربیتی آن که در واقع ریشه‌های روانشناختی آن الگو به حساب می‌آیند.

۲- مؤلفه‌های روان شناختی که از سوی مذهب ارائه شده و لازم است بر حسب اصطلاحات شناختی، عاطفی، یا اجتماعی بررسی شوند.

۳- در نهایت لازم است به میوه‌ها و آثار یا پیامدهای عینی آن ریشه‌ها و مؤلفه‌ها در افراد و جامعه نیز توجه شود. مثلاً آیا باورمندان به آن دین، خودرأی و مستبد هستند؟ ذهنی باز یا بسته دارند؟ دین آنها عملی و بیرونی است یا مخفی و پوشیده (براون، ۱۹۸۷؛ به نقل از کاویانی، ۱۳۸۰).

با در نظر گرفتن ابعاد مختلف در سنجش باورهای دینی و رعایت اصولی که اساس و پایه این باورها را می‌سازد در ساخت آن آزمون ضروری است. لذا با توجه و عنایت به ساختارهای اساسی باورهای دینی و به کارگیری ابزارهای علمی هدف از انجام این تحقیق عبارت است از:

۱- ساخت و هنجاریابی آزمون باورهای دینی برای جامعه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر.

۲- تعیین هنجار و سایر ویژگی‌های روان سنجی آزمون ساخته شده نظیر پایایی، اعتبار، درجه دشواری و قدرت تمیز.

۳- تهیه دستورالعمل اجرایی و نمره‌گذاری

۴- تهیه و تدوین هنجار برای پاسخ دهندگان

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر می‌باشد، که در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ در دانشگاه مشغول به تحصیل بودند. حجم نمونه در این پژوهش عبارت است از ۶۵۶ نفر از دانشجویان رشته‌های مختلف آموزشی شاغل به تحصیل در دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر در سال ۸۵-۸۴. روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای است بدین صورت که ابتدا دانشجویان شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ به ۴ ورودی به شرح زیر تقسیم می‌شوند:

۱- ورودی‌های سال ۱۳۸۱ و قبل از آن

۲- ورودی‌های سال ۱۳۸۲

۳- ورودی‌های سال ۱۳۸۳

۴- ورودی‌های سال ۱۳۸۴

سپس با توجه به لیست کلی دانشجویان که از اداره آمار و اطلاعات و کامپیوتر دانشگاه به تفکیک رشته تحصیلی و مقطع و سال ورودی در اختیار پژوهشگر قرار داد، به صورت تصادفی به تناسب تعداد دانشجویان در رشته‌های مختلف نمونه‌گیری انجام می‌گیرد.

از نظر جنسیت دانشجویان انتخاب شده در نمونه شامل ۳۰۸ دختر و ۳۴۸ پسر از دانشجویان بودند که به صورت تصادفی طبقه‌ای انتخاب شده‌اند.

جدول ۱: وضعیت نمونه از نظر رشته تحصیلی

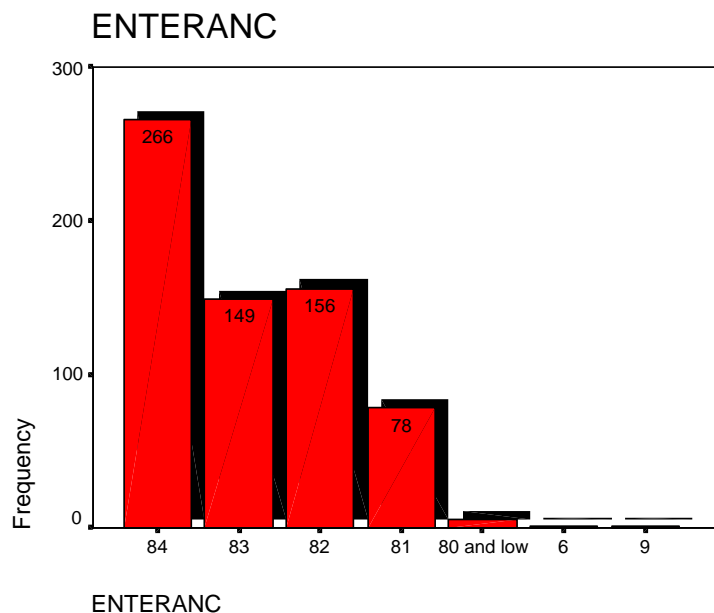
ردیف	رشته تحصیلی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تراکمی
۱	روانشناسی	۴۹	۷/۵	۷/۵
۲	ادبیات فارسی	۱۴	۲/۱	۹/۶

ساخت آزمون باور دینی و هنجاریابی آن برای دانشجویان ...

۱۰/۲	۰/۶	۴	مشاوره	۳
۱۲/۵	۲/۳	۱۵	تاریخ	۴
۱۵/۲	۲/۷	۱۸	الهیات و معارف اسلامی	۵
۱۹/۲	۴/۰	۲۶	زیست شناسی	۶
۲۲/۹	۳/۷	۲۴	آموزش ابتدائی	۷
۲۴/۲	۱/۴	۹	زبان انگلیسی	۸
۲۷/۰	۲/۷	۱۸	تربیت بدنی	۹
۲۹/۳	۲/۳	۱۵	اقتصاد	۱۰
۳۲/۳	۳/۰	۲۰	حسابداری	۱۱
۳۶/۹	۴/۶	۳۰	آمار	۱۲
۴۷/۷	۱۰/۸	۷۱	مدیریت	۱۳
۵۵/۶	۷/۸	۵۲	صنایع	۱۴
۶۹/۵	۱۳/۹	۹۱	معماری	۱۵
۸۱/۳	۱۱/۷	۷۷	الکترونیک	۱۶
۸۳/۱	۱/۸	۱۲	کشاورزی	۱۷
۹۲/۱	۹/۰	۵۹	کامپیوتر	۱۸
۹۵/۷	۳/۷	۲۴	مکانیک	۱۹
۹۸/۶	۲/۹	۱۹	پرستاری	۲۰
۱۰۰	۱/۴	۹	دامپزشکی	۲۱

جدول ۲: وضعیت نمونه از نظر سال ورودی

سال ورود	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تراکمی
۸۴	۲۶۶	۴۰/۵	۴۰/۵
۸۳	۱۴۹	۲۲/۷	۶۳/۳
۸۲	۱۷۸	۲۳/۸	۸۷/۰
۸۱	۷۸	۱۱/۹	۹۸/۹
۸۰ و پایین تر	۷	۱/۲	۱۰۰
جمع	۶۵۶	۱۰۰	

ابزار اندازه‌گیری

ابزاری که در این مطالعه مورد استفاده قرار گرفته عبارت است از آزمون باورهای دینی شامل یک پرسش‌نامه که از قسمت اصلی و اضافی تشکیل شده است. قسمت اصلی پرسش‌نامه شامل ۴۰ ماده با سؤال در خصوص اصول اعتقادات (توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت) و اخلاق و احکام و قسمت تکمیلی دارای ۷ سؤال کلی به صورت پرسش گمانه‌سنجی است که تصور افراد دیگر از وابستگان و آشنایان دانش‌آموز نسبت به رفتارها و باورهای دینی او را مطرح می‌کنند.

اعتبار یا پایایی^۱ یا روایی^۲: هر تست معرف مجموعه تکالیفی است که به عنوان یک نمونه از مجموعه مرجع^۳ پاسخهای انتخاب شده باشد، امیدوار هستیم این مجموعه مرجع با خصیصه مکنون مورد علاقه ما مطابقت کامل داشته باشد. در ارزشیابی تست، ما با دو پرسش کلی متفاوت اما همپوش^۴ و متداخل روبرو هستیم. پرسش نخست آن است که نمونه تست تا چه حد معرف دقیق مرجع وسیع‌تر پاسخی است که از آن استخراج شده است. پرسش دوم آن است که این مرجع از لحاظ مطابقت با خصیصه مکنون مورد علاقه ما تا چه حد صداقت دارد. پرسش نخست مربوط

1- Reliability
4- Overlapping

2- validity

3- Universe